

Maksumova Inoyatxon Vahidulla qizi

Alfraganus universiteti, Filologiya fakulteti Arab tili yo'nalishi, 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada islom ilmlari, xususan, hadisshunoslik tarixida ayollarning tutgan o'rni va mashhur muhaddislar ilm olishda ayol ustozlardan qanday foydalanishgani yoritilgan. Dastlabki asrlardan boshlab ayollar ham erkaklar qatori ilm olishda va ilm berishda faol qatnashgan. Imom Malik, Ahmad ibn Hanbal, Ibn Shihob az-Zuhriy kabi ko'plab muhaddislar o'z ustozlari qatorida ayol roviylarni ham sanab o'tgan. Maqolada, shuningdek, tarixiy manbalarda nomi tilga olingan ayol roviylarning hayoti, ilmiy faolligi va islom madaniyatiga qo'shgan hissasi misollar bilan ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Ayol roviylar, muhaddislar, hadisshunoslik, islom tarixi, ustoz-shogird an'anasi, ilmiy meros, tarixiy manbalar, ayollar va ilm, hadislarda ayollar

Ilk asrlardan boshlab muhaddislar ayollardan ham rivoyat qilganlar. Biroq, bir muhaddisning ko'p miqdorda ayoldan rivoyat olish yoki olmasligi fikrimizcha, uning shaxsiy qarashi bilan bog'liq xususiyatdir. Zero, ba'zi muhaddislarning rivoyat olgan ustozlari orasida ko'plab ayollar bo'lsa, ba'zilarida esa bir-ikki nafar ayol roviylar bo'lgani ko'rilmogda.

Ibn Shihob (124/742) Amra bint Abdurahmondan ko'plab hadis rivoyat qilgan. U farqli ravishda boshqalar naql qilmagan shu uch nafar ayolning o'zlaridan rivoyat qiladi: Hind bint Horis al-Firosiyya, Fotima al-Huzaiyya va Ummu Abdulloh ad-Davsiya. Ibn Jurayh boshqalar rivoyat qilmagan Laylo bint Sa'id, Halima bint Hakim (yoki Hukayma bint Umayma bint Ruqayya) va Abdurahmon bint Hayyanning xizmatkori Bunanadan rivoyat qilgan. Molik (179/795) esa Oisha bint Sa'd ibn Abu Vaqqos (117/735)dan boshqa hech bir ayoldan rivoyat qilmagan.

Ko'p sonli ayollardan rivoyat yozgan va naql qilgan muhaddislar ham bor. Masalan, sakkiz yuz ustozdan hadis yozgani ma'lum bo'lgan Muslim ibn Ibrohim al-Farohidiy (222/837)ning yetmish nafar ayoldan rivoyat qilgani/hadis yozgani dalolat qiladi.

Ular orasida G'ibta bint Amr uning hadis rivoyat qilgan ayollaridan biridir. Ahmad ibn Hanbal Ummu Amr bint Abul G'usndan rivoyat qilgan. Yahyo ibn Ma'in avval mazkur ayoldan naql qilgan bo'lsa-da, keyin "laysat bi shay" ("u arzimasi") deb uning zaif ekanini isbotladi. Ahmad ibn Hanbalning o'g'li Abdulloh Ummu Muhammad Hadicha ismli ayoldan rivoyat qilgan. U bu ayolning bobosi Ahmad ibn Hanbalning darslariga kelganida undan hadis eshitgani va eshitganlarini boshqalarga rivoyat qilganini ko'rsatmogda.

Hijriy uchinchi asrdan keyin ayol muhaddislarning asarlari. Hijriy 3 va 4 asrlar hadis ilmi nuqtai nazaridan asarlar yozilishi bo'yicha samarali davrdir. Bunda ayol muhaddislarning ta'lif ishlari bilan ko'proq mashg'ul bo'lgani tushunilmogda. Zero, 3 asrda 10, 4 asrda 17 nafar ayol hadis o'rganib o'rgatganlar va roviylik qilganlar, biroq, ular orasida asar yozganlari qayd etilmagan. Hadis ilmining ilk manbalari sifatida qabul qilingan kitoblarning yozilishidan so'ng, ya'ni hijriy 1 asrdan boshlab, asarlarning rivoyati muhim mavzular darajasiga chiqdi. Endi muhaddislar — ayollar ham mashaqqatli bu yo'lda xizmat qilishga kirishdilar. Hozir ularning bu davrdagi faoliyatlaridan gaplashishni istaymiz.

Islom madaniyati va sivilizatsiyasi shakllanishida erkak va ayolning birdek o'rni bordir. Rasululloh (sollallohu alayhi vasallam) islom dinini e'lon qilganlaridan so'ng musulmon bo'lgan ayollar doimo erkaklar bilan dinga oid ilmlarni tarqatish faoliyatida ishtirok etdilar.

Habashistonga ko'chib kelganlar va Aqo'ba bay'atlarida ayollarning bo'lgani bunga dalolat qiladi. Ko'plab sahobiy ayollar o'z dinlari uchun Madinaga hijrat qildilar. Bundan tashqari, Rasululloh (sollallohu alayhi vasallam) musulmon bo'lgan ayollardan bay'at qabul qildilar.

Bularning barchasi islom dini tarqalganidan boshlab ayollarning bu ish uchun erkaklar bilan bir qatorda xizmat qilganlarining eng aniq dalilidir. Ibn Sa'd (vaf. 230/844) o'zining "Tabaqot" kitobida sahobiy ayollarning tarjimai hollarini berayotib: "Musulmon bo'lgan, hijrat qilgan, Rasululloh (sollallohu alayhi vasallam)ga bay'at qilgan" kabi jumladan foydalangan.

Hadis ilmida muhaddislarning o'rni beqiyos. Ular orasida shundaylari borki, hadis bo'yicha bilimlarini erkak ustozlar bilan bir qatorda ayollardan ham olganlar. Muhaddislarning hayotlarini o'rganish asnosida shunga guvoh bo'lamizki, ular o'zlari ilm olgan ustozlari bilan bog'liq ma'lumotlarni alohida kitob tarzida yozib qoldirganlar. Shunday kitoblar orasida ayol ustozlarga ham alohida joy ajratilgan. Quyida ba'zi mashhur muhaddislarning ayol ustozlari haqida ma'lumot keltirib o'tamiz:

Ahmad ibn Ali ibn Sobit ibn Ahmad ibn Mahdiy Abu Bakr Bag'dodiy (vaf. 463/1071). Tarixi Bag'dod kitobining oxirida ustozlari tomonidan aytilgan 32 ta ayol muhaddis haqidagi ma'lumotga joy ajratgan. Masalan, Xatib Bag'dodiy "rostgo'y" deya ta'riflangan Fotima bint Hiloldan hadis yozib olgan. "Siqa" darajasidagi Fotima bint Muhammaddan esa hadis eshitgan. Muhaddis bu ayoldan Abu Tohir Muhammad ibn Ahmad orqali rivoyat keltirgan. Xatib Bag'dodiy va uning do'stlari Abul Qosim Tanuhiyning uyida Tohira bint Ahmad (vaf. 436/1044)dan hadis eshitganlar. Hadis aytuvchilardan bo'lgan Xadicha bint Muso (vaf. 437/1045)ni "siqa, soliha, fozila ayol" sifatida tanitadi. Shuningdek, muhaddis do'stlari bilan Suteit bint Muhammad (vaf. 447/1055 y.) va Xadicha bint Muhammad (vaf. 460/1067 y.)dan hadis yozib olganlar.

Muhaddis o'zi sanab o'tgan Bag'doddagi o'ttiz ikkita ayolning beshtasidan hadislarni yozib olgan, qolganlaridan shayxlari orqali rivoyat keltirgan.

Bu ma'lumotlar, ayollarning Bag'doddagi hadis ta'limida faol ekanliklarini ko'rsatish jihatidan muhimdir.

Sa'd Fahmiy Ahmad Bilol "Siroj al-munir fi alqob al-muhaddisin" asarida 259 nafar "roviy" laqabi bilan tanilgan kishilarni keltirib o'tgan. Ulardan ba'zilari quyidagilar: Ahmad ibn Ismoil ibn Nasr Abu Nasr Kosoniy (vaf. 511/1117 y.), As'ad ibn Ali ibn Muwaffaq Haraviy Hanafiy (vaf. 544/1149 y.), Ja'far ibn Abdulloh Hanafiy (vaf. 568/1172 y.), Huzayfa ibn Sa'd ibn Husayn Hanbaliy (vaf. 560/1165 y.), Said ibn Ahmad Bag'dodiy Hanbaliy (vaf. 550/1155 y.), Hammod ibn Molik Ashja'iy Xurosoniy (vaf. 228/843 y.), Abdulloh ibn Muhammad ibn Muhammad Abul Fat'h Bayzaviy Qoziy (vaf. 537/1142 y.), Muhammad ibn Yusuf Jurjoniy Keshiy Makkiy (vaf. 390/1000 y.), Hibatulloh ibn Muhammad ibn Ali Abul Barakot Bag'dodiy (vaf. 519/1125 y.), Vosil Ahdab (vaf. 120/738 y.) va boshqalar. Ular orasida ayollardan Fotima bint Sa'd (vaf. 600/1203 y.), Xadicha bint Rizo (vaf. 701/1301 y.), Ummu Salama bint Ahmad ibn Komil Bag'dodiya (vaf. 390/1000 y.) borligi diqqatga sazovor.

Oisha (roziyallohu anho)**dan sahobiylar: Amr ibn Os, Abu Muso Ash'ariy, Zayd ibn Xolid Juhaniy, Abu Hurayra, Ibn Umar, Ibn Abbos, Robi'a ibn Amr, Soib ibn Yazid, Horis ibn Abdulloh ibn Navfal (roziyallohu anhum); tobeiylardan: Muhammad ibn Sirin, Ato ibn Abu Roboh, Said ibn Musayyab, Sulaymon ibn Yosor, Abdulloh ibn Omir ibn Robi'a, Safiya bint Shayba, Alqama ibn Qays, Umar ibn Maymun, Matraf ibn Abdulloh ibn Shajir, Himom ibn Horis, Masruq, Abu Ubayda ibn Abdulloh ibn Mas'ud, Abu Salama ibn Abdurahmon ibn Avf, Sharih ibn Honi, Abu Solih Simon, Omir ibn Sa'd ibn Abi Voqqos, Ato ibn Yosor, Ikrima va Alqama ibn Voqqos,

Muhammad ibn Qays, Nofe' ibn Jubayr ibn Mut'im, Abu Zubayr Makkiy; ayollardan: Safiya bint Abu Ubayd, Amra bint Abdurahmon, Muoza Adaviya, Oisha bint Talha, Jasra bint Dajaja, jiyani Hafsa, Hasan Basriyning onasi Xoyra va boshqalar hadis rivoyat qilganlar.

Ibn Qudoma Maqdisiy (541/1146–620/1223). Minhaj al-qosidin kitobida muhaddis shogirdlaridan 66 tasi keltirilgan. Ular orasida hofiz, qozilik darajasiga yetishganlari ham ko'p. Ulardan: Abu Abdulloh Ziyouddin Maqdisiy, Ibrohim ibn Hamd ibn Komil Abu Ishoq Maqdisiy, Ibrohim ibn Abdurahmon ibn Ahmad ibn Muarriy, Hofiz Ibrohim ibn Muhammad Azhariy, Ahmad ibn Ahmad ibn Ubaydulloh ibn Ahmad ibn Muhammad ibn Qudoma Abu Abbos Maqdisiy, Ismoil ibn Ismoil, Ismoil ibn Abdurahmon ibn Amr ibn Muso Abu Fido Mirdaviy, Hasan ibn Abdulloh ibn Abdulghaniy Maqdisiy, Xalil ibn Abu Bakr ibn Siddiq, Abdurahmon ibn Solim ibn Yahyo, jiyani Abdurahmon ibn Muhammad ibn Ahmad ibn Qudoma, Abdulloh ibn Ahmad ibn Muhammad ibn Ahmad ibn Qudoma Maqdisiy, Abdulloh ibn Abu Bakr Harbiy kabi shogirdlar eslatilgan, ayollardan esa: Zaynab bint Ali ibn Ahmad Vositiy, Safiya bint Abdurahmon ibn Amr ibn Muso, nevarasi Oisha bint Iso ibn Abdulloh ibn Ahmad ibn Qudoma kabilarni keltirish mumkin.

Jaloliddin Suyutiy (849/1445–911/1506). Imom Suyutiy ilk marta Makkaga haj amalini bajarish uchun boradi. Bu davrda u 20 yoshda bo'lgan. Safar jarayonida Makka va Madinadagi olimlar bilan uchrashgan va o'z ilmini oshirgan. So'ngra o'z yurti Misrga qaytib, turli shaharlardagi olimlar bilan muloqotga kirgan. Olimning ustozlari haqida ma'lumotlarni "Hotib al-layl" nomli "al-Mu'jam al-kabir" asaridan olish mumkin. Bu asarda taxminan 600 kishi haqida ma'lumotlar keltirgan. Manbalarda Imom Suyutiyning olim bo'lib yetishishiga quyidagilar ta'sir o'tkazganlari zikr qilinadi: Kofiyajiy, Ahmad ibn Muhammad Shumunniy Hanafiy, Ahmad ibn Ali Shormasohiy, Solih ibn Umar ibn Raslon Bulqiniy, Abu Bakr ibn Sadaqa Munaviy.

Bular bilan birga Ahmad ibn Ali ibn Muhammad Asqaloni, Qosim ibn Qutlub'g'o Hanafiy, Muhammad ibn Sa'd, Muhammad ibn Sulaymon Burqamiy, Muhammad ibn Abdurahmon Saxoviy ham olimga ustoz bo'lganlar. Ayollardan ham ustozlari bo'lib, manbalarda ular 40 nafardan ko'proq edi, deb ko'rsatiladi. Osiyo bint Jorulloh ibn Solih, Amina bint Muso, Xadicha bint Ahmad va boshqalarni sanab o'tish mumkin.

Imom Sam'oni (506/1112–562/1167). To'liq ismi: Abdulkarim ibn Muhammad ibn Mansur ibn Muhammad ibn Abdujabbor ibn Ahmad ibn Muhammad ibn Ja'far ibn Ahmad ibn Abduljabbor Abu Sa'd Sam'oni Marvaziy. Hadis, tarix va tilshunoslik ilmlarida peshqadam bo'lganligi uchun "Toj al-islom" nomi bilan atalgan. Muhaddis, faqih. Imom Zahabiy va Imom Suyutiy mazkur muhaddisni o'z asarlarida o'n oltinchi tabaqada berishgan. 506/1112 yili Marvda tug'ilgan. Otasidan erta yetim qoladi. O'sha davrda olim bo'lgan amakisining qaramog'iga o'tadi. U Isfahon, Iroq, Hijoz, Shom, Tabariston va boshqa joylarga ilm talabida safar qilgan. 22 yoshiga qadar amakilari uning yolg'iz safar qilishiga ruxsat bermaganlar. Hatto Baytulmaqdis nasroniylar qo'lida bo'lgan vaqtda u yerga boradi va ikki marta haj qiladi. So'ng Marvga qaytadi. Bir muddatdan keyin Movarounnahr, Xuroson shaharlariga safar qilib, ma'lumotlar to'playdi va yana Marvga qaytadi. Olimning safar qilgan joylari haqida "Ansob" ("Nasablar") asaridan batafsil ma'lumot olish mumkin.

Abdulkarim Sam'oni avval otasi, keyin amakilaridan dars oladi. Shuningdek, Abdulg'affor ibn Muhammad Abu Bakr Naysaburiy (vaf. 510/1116 y.), Ubayd ibn Muhammad Naysaburiy (vaf. 512/1118 y.), Sahl ibn Ibrohim Naysaburiy (vaf. 522/1128 y.), shofe'iy mazhabi faqihi Muhammad ibn Abdulmalik Karjiy (vaf. 532/1137 y.), Muhammad ibn Abdubogiy ibn

Muhammad Ansoriy (vaf. 535/1140 y.) va boshqalardan hadis hamda ko'p fanlardan ilm o'rgangan. Ibn Hallikonning aytishicha, olimning ustozlari to'rt mingdan ortiq bo'lgan.

Undan ilm o'rgangan shogirdlar qatoriga: Abul Qosim Ali ibn Hasan ibn Hibatulloh Ibn Asokir (vaf. 571/1175 y.), Abdulaziz ibn Maoliy ibn G'aniyma Bag'dodiy (vaf. 612/1215 y.), Abu Hoshim Abdumuttolib ibn Fazl Abbosiy Halabiy (vaf. 616/1219 y.), Abdurahim ibn Abdukarim ibn Sam'oniyy (vaf. 617/1220 y.), Yusuf ibn Muborak Haffof Bag'dodiy (vaf. 601/1204 y.)larni kiritish mumkin.

Qur'oni karimni yod olib, fiqh, arab tili va adabiyotini o'rgangan. Hadisni avvalo amakisidan o'rganadi, keyinchalik 20 yoshlarga yetgan vaqtida bir o'zi ilm olishga kirishadi. Naysaburga borib, Imom Muslimning Sahih asarini eshitish uchun amakisidan izn so'raydi. Ko'plab joylarga safar qilgandan so'ng o'z vataniga qaytib, olgan bilimlarini jamlab asarlar yozgan va talabalarga hadis hamda boshqa fanlardan dars berib, o'z ilmini tarqatgan.

Muhaddis Ibn Asokir (zamondoshi): "U hozir Xuroson shayxi, rostgo'y kishi bo'lib, ma'rifat egasidir. Turli fanlardan dars eshitgan. Ko'plab kitoblar muallifi. Alloh uni jannat amalini qiladigan va sunnatni tarqatadigan qilib qo'ydi," degan. Imom Zahabiy esa: "Hofiz, alloma," degan.

Olimning ellikdan ziyod asarlari mavjud. Muhaddis: Al-Ansob, Zayl tarix Bag'dod li-l-Xatib, Tarixi Marv, Tarozi az-zahab fiy adabat-talab, Mu'jam al-buldon, al-Manosik, Fazoil solat at-tasbeh, at-Tahbir fi-l-mu'jam al-kabir, Adab imlo va-l-istimlo kabi asarlarning muallifi hisoblanadi.

Muhaddisning at-Tahbir fi-l-mu'jam al-kabir asarida alifbo tartibida 1193 nafar shayxning rivoyati, shuningdek ularning ismi, nasabi, shayxlari, kimdan dars olgani va kimlarga dars bergani keltirilgan.

Olim Muhammad ibn Abdurahmon ibn Muhammad Mas'udiy, Abdulkarim Sam'oniyyning 562/1167 yilda Marv shahrida vafot etganini qayd etgan.

Imom Munziriy (581/1185–656/1258). To'liq ismi — Zakiyuddin Abdulazim ibn Abdulqaviy ibn Abdulloh ibn Salama Abu Muhammad Munziriy Misriy bo'lib, G'urroda 581/1185 yilda tug'ilgan. Bolalik chog'laridan diniy ilmlarga muhabbat qo'ygan. Bunga otasining e'tibori sabab bo'lgan. Ilm olishni Qur'on o'qishdan boshlab, uni yod olgan, fiqh ilmni o'rgangan. Keyinchalik hadis ilmni o'rganib, unda mashhurlik darajasiga ko'tarilgan. Olimning eng birinchi ustozlari — otasi Abdulqaviy ibn Abdulloh bo'lib, boshlang'ich ta'limni bergan. Ammo Munziriy 11 yoshida otasidan yetim qoladi. Eng avval uchratgan ustozlaridan biri 591/1195 yilda Abu Abdulloh Muhammad ibn Hamad Artahiy hisoblanadi. Muhaddis asosiy ustozlaridan Ali ibn Mufazzal qo'lida ilmni oxiriga yetkazgan. Shuningdek, olimning Umar ibn Tabarzaddek buyuk ustozlari bo'lgan. Makkada Yunus ibn Yahyo Hoshimiy, Madinada Ja'far ibn Muhammad ibn Amuson bilan uchrashib, ulardan hadis borasidagi ilmlarni o'rgangan. Bundan tashqari, muhaddisning Imom Mavqifiddin ibn Qudoma, Na'ima bint Ali ibn Tarroh kabi Misr, Shom, Jazira viloyatlarida tanishgan ustozlari bo'lgan. Olimning shogirdlari orasida: Izz ibn Abdussalom, Hofiz Dimyotiyy, shayxul alloma, qozilar qozisi Taqiyuddin ibn Daqiq Iy'd, Abu Husayn, Ismoil ibn Asokir, Sharif Izzuddin kabi mashhur olimlar bor. Hadis ilmi talabida ko'plab joylarga safar qilishi va katta ulamolar bilan uchrashib, o'z ilmni oshirishi natijasida "o'z vaqtining hofizi", "Misr muhaddisi va hofizi" laqablariga sazovor bo'lgan. Olim zohidona hayot kechirgan. "Dor al-hadis al-Komiliyya" madrasasida muttasil ravishda 20 yil dars berib, faqat juma namozi uchungina o'sha yerdan tashqariga chiqqan.

Muhaddisning shogirdi Sharif Izzuddin bunday degan: “Ustozimiz Zakiyyiddin hadis ilmida dunyoqarashi keng, sahih, zaifni, hadis yo‘llarini, ahkom, ma’nolar, jarh, ta’dilini biluvchi, hadis so‘zlaridagi farqli jihatlarni ajratuvchi, rivoyat ilmni bilishda mohir, imom, hujja va rivoyatida sobit turuvchi kishilardan edi.” Imom Zahabiy esa shunday deydi: “Zamonasida u kabi ko‘p hadis bilgani yo‘q edi.” Yana bir o‘rinda: “Imom, alloma, hofiz, muhaqqiq, Shayxul Islom,” degan. Shogirdlaridan yana biri Hofiz Dimyoti: “U kishi ustozim. Uning oldiga kelganimda endigina o‘rganishni boshlagandim. Uning huzuridan ketayotganimda, hadis bo‘yicha faqat unga murojaat qiladigan darajadagi kishi ekanligini bildim,” — deb aytgan. Asarlari Imom Munzirining hadis ilmiga oid quyidagi asarlari mashhur:

- at-Targ‘ib va-t-tarhib
- Muxtasar Sahih Muslim
- Muxtasar Sunan Abu Dovud
- Arba‘una hadisani fi fazl istino‘ al-ma‘ruf
- Arba‘una hadisani fi-l-ahkom
- Arba‘una fi fazl al-ilm va-l-Qur‘on va-z-zikr va-l-kalom va-s-salom va-l-musohofa
- Arba‘una hadisani fi qazo
- Mu‘jam shuyuxih
- Amal al-yawm va-l-layla

Fiqhga oid:

- Sharh at-Tanbih
- al-Xilofiyyot va mazaahib as-salaf

Tarixga oid:

- al-I‘lom bi akhbor shaykh al-Buxoriy Muhammad ibn Salam
- Tarix man dakhala Misr

Muhaddisning at-Targ‘ib va-t-tarhib nomli asari talabalarining iltimosi bilan yozilgan bo‘lib, o‘z yo‘nalishida eng yaxshi asarlardan hisoblanadi. Unda sanadlarni tushirib qoldirgan, faqihlar uslubiga ergashgan holda bob va fasllarga ajratgan. Avval ixlosga oid, so‘ng tahorat, namozga oid hadislarni keltirib, undan keyin sahih va zaifni ajratgan. Muhaddis 656/1258 yilda Misrda vafot etgan.

Ibn Hajar Asqaloni (773/1371–852/1448). To‘liq ismi — Ahmad ibn Ali ibn Muhammad ibn Ali ibn Mahmud ibn Ahmad ibn Hajar Abu Fazl Shahobiddin Asqaloni. Qohira shahrida tug‘ilgan. Shahobiddin laqabi bilan ham chaqirilgan. Ustozlari Iroqiy unga Abu Abbos kunyasini bergan. Muhaddis, tarixchi, amir al-mu‘minin fi-l-hadis. Imom Suyuti “Tabaqot al-huffoz” asarida hofizlarning yigirma to‘rtinchi tabaqasida keltirgan.

Boy oila farzandi bo‘lgani uchun yoshlikdan muhtojlik ko‘rmagan. Otasi — savdogar, onasi esa o‘ziga to‘q oilaning qizi bo‘lgan. Otasi Nuriddin karomatgo‘y bo‘lgani sababli farzandining solihlar qatorida bo‘lishini bashorat qilgan. U 4 yoshida otasidan yetim qolgan. Vasiyatiga ko‘ra, Shayx Yahyo Sanofiriy yoniga dafn qilingan. Muhaddis otasidan faqat “O‘g‘lim Ahmadning kunyasi Abu Fazl” degan gapni eslay olishini aytgan. Otasi vafotidan oldin o‘g‘lini katta savdogarlardan biri — Muhammad ibn Ali Zakiyyiddin Xarubiy qaromog‘ida qoldirgan. U 9 yoshida Qur‘oni karimni to‘liq yod olgan.

784/1382 yilda Zakiyyiddin Xarubiy bilan hajga borgan. Makkada Shayx Afifiddin Abdulloh ibn Muhammad ibn Muhammad Makkiydan hadis va “Sahih Buxoriy”ni eshitgan. Bu inson uning hadis bo‘yicha ilk ustozlaridan hisoblanadi. Hadis fiqhini esa 785/1383 yilda Hofiz Jamoliddin

Abu Homid Muhammad ibn Abdullohdan o'rgangan. 786/1384 yilda yana Misrga qaytib, Qazviniyning "Umdat al-ahkom", "al-Haviy as-sag'ir", usul bo'yicha Ibn Hojibning "Muxtasar Ibn Hojib", Haririyning "Milhat al-i'rob", Bayzoviyning "Minhaj al-vusul", Iroqiyning "Alfiyat al-hadis", Sheroziyning "at-Tanbih", "Alfiyat Ibn Malik" va boshqa olimlarning asarlarini yod olgan.

Ilk safari 20 yoshida 793/1391 yilda Qavs shahriga bo'lgan. Keyingi safari 797/1395 yilda Iskandariyaga bo'lgan. U 2 yil mobaynida bu yerdagi ustozlaridan ilm olgan. So'ng Yamanga boradi va Hijoz, Shom shaharlariga safar qiladi. 798/1396 yilda Anas bint Qoziy Karimiddin Abdulkarim ibn Ahmadga uylanadi. Bu oilasi ilm va riyosatda nom chiqargan. Ibn Hajar Asqaloniyning boshqa ayollari haqida ham ma'lumotlar bor. U 6 qiz va 1 o'g'il otasi bo'lgan.

Ustozlari

- Qur'on ilmi: Sadriddin Muhammad ibn Muhammad ibn Muhammad ibn Abdurazzoq Saftiy (vaf. 808/1406)
- Fiqh: Ibn Qatton (vaf. 813/1411)
- Usul al-fiqh: Sa'dulloh ibn Jamoa (vaf. 819/1416)
- Til: Fayruzobodiy (vaf. 817/1414), G'umoriy (vaf. 802/1406)
- Hadis: Hofiz Iroqiy (vaf. 806/1404), Haytamiy (vaf. 807/1405), Jamoliddin ibn Zohira (vaf. 817/1414)
- Ayol ustozlar: Fotima bint Munajjo (vaf. 803/1401), Fotima Muqaddasiya (vaf. 803/1401)

Shogirdlari

- Hofiz Sahoviy (vaf. 902/1497)
- Burhoniddin Biqoiy (vaf. 885/1480)
- Zakariyo Ansoriy (vaf. 926/1520)
- Ibn Haydariy (vaf. 894/1489)
- Kamol ibn Humom (vaf. 861/1457)
- Qosim ibn Qutlubug'o (vaf. 879/1475)
- Ibn Tag'riy Bardiy (vaf. 874/1470)
- Ibn Khatib Nosiriyya (vaf. 843/1440)
- Muhammad ibn Nosiriddin Sa'diy Hanbaliy (vaf. 900/1495)
- Ahmad ibn Muhammad ibn Abdulloh (vaf. 869/1465)

Tavsiflar

Muhaddis kuchli xotira egasi bo'lgan.

Ibn Abu Bakr ibn Marzuq Ajisiy u haqida: "Imom, hofiz, alloma, faqih, asrining yagona siymosi," — degan.

Ustoz Iroqiy esa shunday deydi: "Shahobiddin Ahmad Abu Fazl olim bo'lib yetishgach, roviylar va shayxlarni jamladi, hadisidagi muvaffaqot va abdolni to'pladi, nosix va mansuxni, siqalarni zaif kishilardan ajratdi va zamonasining bu yo'nalishdagi mashhur kishisiga aylandi."

Ibn Hajar Asqaloni o'z ustozining tarjimai holi haqida: "Mening hifzim borasida ko'pchilikka yaxshi fikrlarni aytgan. O'limidan avval undan keyin hofiz darajasidagi kim qoladi deb so'rashganda, birinchi bo'lib meni, so'ng o'g'lini, keyin esa otamni aytgan."

Imom Suyuti esa: "Shayxul Islom, zamonasining imomi," — degan fikr bildirgan.

Muhaddis Abu Zarr ibn Burhon: "Ummatning olimi, shayx, imom, olim, alloma, zamonasida unga teng keladigan yo'q", — degan.

Olim ko'proq hadis ilmida faoliyat olib borgan bo'lib, bu bo'yicha eng mashhur asari "Fath al-Boriy" hisoblanadi. Bu — Imom Buxoriyning "Sahih" asariga yozilgan eng katta sharhlardan biridir. Shuningdek, quyidagi hadisga oid asarlari ham mavjud:

- Ta'liq at-Ta'liq
- Tahzib at-Tahzib
- It'hof al-Maharah bi-l-Fawa'id al-Mubtakirah min Atraf Asharah
- Atrāf Musnad
- Lison al-Mi'zon
- Taqrib at-Tahzib
- Ta'jil al-Manfa'a bi Zawayid Rijal al-A'immat al-Arba'a
- Shofe'iy mazhabiga oid: Buluğ al-Marom min Jam' Adillati al-Ahkam

Muhaddisning "Tahzib at-Targ'ib wa-t-Tarhib" asari Imom Munziriyning asari muhxtasari hisoblanadi. Olim unda kuchli isnod va sahih matnlarni tanlab, ma'nolari bir xil bo'lgan ko'pgina hadislarning ba'zilarini qisqartirgan. Talabalar o'qishlari va yodlashlari uchun qulay va safarda olib yurishga mos ixcham holatga keltirgan.

Olim "al-Isobah fi Tamyiz as-Sahabah" asarini o'zidan avval ta'lif etilgan roviylar tarixi, siyar, mag'oziy va sunna kitoblaridan foydalangan holda yozgan. Sahobalar ismlarini alifbo tartibida keltirishi bilan ajralib turadi.

Muhaddis 852/1448 yilda kasallik tufayli vafot etgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ибн Саъд. Табақот ал-кубра. Қоҳира: Дорул-Кутуб ал-Илмийя, 2001.
2. Ибн Ҳажар Асқалоний. Таҳзиб ат-таҳзиб. Бейрут: Дорул-Фикр, 1984.
3. Хатиб Бағдодий. Тарих Бағдод. Қоҳира: Дорул-Маориф, 1997.
4. Жалолиддин Суютий. Табақот ал-хуффоз. Қоҳира, 2003.
5. Абдулкарим ас-Самъоний. Ал-Ансоб. Ҳайдаробод, 1962.
6. Имом Мунзирий. Ат-Тарғиб ва-т-тарҳиб. Қоҳира: Дорул-Ҳадис, 1993.
7. Ибн Халликон. Вафоят ал-аъён. Бейрут: Дор Содир, 2000.
8. Muḥammad Akram Nadwi. Al-Muhaddithat: The Women Scholars in Islam. Oxford: Interface Publications, 2007.
9. Jonathan A.C. Brown. Hadith: Muhammad's Legacy in the Medieval and Modern World. Oxford: Oneworld, 2009.